

**АГРАРНАТА ПОЛИТИКА В ОВОЩАРСТВОТО – ВЪЗПРИЯТИЯТА НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ
ПРОИЗВОДИТЕЛИ ЗА ЕФЕКТИТЕ НА РАЗЛИЧНИТЕ ИНСТРУМЕНТИ
AGRICULTURAL POLICY IN FRUIT GROWING – FARMERS' PERCEPTIONS
OF THE EFFECTS OF DIFFERENT INSTRUMENTS**

Иван Пенев, Ваня Манолова*
Ivan Penov, Vanya Manolova*

Аграрен университет – Пловдив
Agricultural University – Plovdiv

*E-mail: vanya_sm@abv.bg

Резюме

Икономическата политика се определя като действия на правителството в една или в друга стопанска сфера за постигане на определени цели. Икономическата теория е изградена върху схващането, че личните ползи и разходи определят избора на индивидите. Когато преобладаващата преценка е, че нетните ползи са малки, производителите няма да кандидатстват по програмите за подпомагане и политиките няма да постигнат желаните ефекти. Поради това политиките следва да са реалистични и ясни и да отчитат мнението на заинтересованата страна (плодопроизводителите).

Целта на изследването е на базата на проучване на поведението на производителите на плодове и зеленчуци да се набележат насоки за подобряване на политиката в сектора. В тази връзка са интервюирани 50 производители на плодове от четири планови региона на България. Извадката е формирана на случаен принцип, като при определяне на участниците в анкетата е използван и подходът на веригата (snowballing, chain sampling). С помощта на клъстерен анализ производителите са разделени в три групи в зависимост от техните характеристики. Проучването не констатира съществени различия в оценката на политиките при трите клъстера по отношение на познаване, трудност и ефикасност. Политиките не се познават добре; най-лесно е кандидатстването и получаването на преки плащания, но полезността им е най-ниска; проектното финансиране се оценява като трудно, но преценката за полезността е сравнително висока в зависимост от конкретната програма.

Abstract

Economic policy is defined as actions of the government in one or several areas of the economy to achieve certain goals. The economic theory is built on the concept that personal benefits and costs determine the choice of individuals. When the prevailing opinion is that the net benefits are small, the economic agents will not apply for support and the policies will not achieve the desired effect. Therefore, policies should be clear and realistic and take into account the views of the stakeholders (in our case – the fruit producers).

The purpose of the article is, based on a study of the fruit and vegetables producers' perceptions about the effects of implemented programs to suggest options for improvement of the policy in the sector. In this regard, 50 farmers from the four planning regions of Bulgaria, were interviewed. The sample was drawn randomly but also snowballing and chain sampling were used. By means of cluster analysis the farmers were divided into three groups according to their characteristics. The study found no significant differences in the evaluation of policies for the three clusters in terms of knowledge, difficulty and efficiency. Policies were not well known by the farmers. The interviewed found that the procedures for receiving the direct payments were comparatively easy, but their usefulness is the lowest. Project financing is considered difficult, but the assessment of their usefulness is relatively high, depending on the specific program.

Ключови думи: плодпроизводство, политики, финансиране, оценка на производителите.

Key words: horticulture, agricultural policy, financial support, stakeholders' perceptions.

ВЪВЕДЕНИЕ

Икономическата политика най-често се определя като действия на правителството в една или в друга стопанска сфера и се мотивира с необходимостта от постигане на определени цели. По аналогия се смята, че селскостопанската политика е продължение на икономическата политика в отрасъл *Земеделие*. Българското земеделие има следните стратегически цели, поставени в Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) 2007-2013 г.: (1) Развитие на конкурентоспособно земеделие; (2) Опазване на природните ресурси и защита на околната среда в селските райони; (3) Подобряване на качеството на живот и разнообразяване на възможностите за заетост в селските райони. Изпълнението на целите на програмата започна с 23 мерки и на по-късен етап се включиха още 7 мерки. Мерките са инструментите за постигане на целите на аграрната политика.

Икономическата теория е изградена върху схващането, че промените в стимулите влияят на поведението на хората по предвидим начин. Личните ползи и разходи определят избора на индивидите. Когато преобладаващата преценка е, че ползите са малки или че мерките са трудни, производителите няма да кандидатстват по програмите за подпомагане и политиките няма да постигнат желаните ефекти и дори напротив могат да имат негативен ефект (Hristov, 2011; Georgiev, 2010). Наше проучване (Manolova et al., 2013) показва, че предприсъединителната програма СА-ПАРД, а също и мерките на ДФ „Земеделие”, са допринесли слабо за развитието на овощарството. Политиките в сектора не се познават добре и е налице голямо недоверие към тях и институциите, които отговарят за прилагането им. Установи се също, че фермерите разчитат основно на собствени средства за финансиране и разширяване на производството. Това показва, че предприсъединителните политики не изпълниха поставените цели: да подготвят сектора за влизане в ЕС и прилагане на ОСП чрез създаване на силно и конкурентно плодopроизводство.

ПРСР се очакваше с подчертан интерес от земеделските производители и в частност от овощарите заради по-разнообразните възможности за подкрепа и много по-големия финансов ресурс. Междинната оценка на програмата през 2010 г. установи небалансирано усвояване на средствата и превес на одобрени проекти от сектор полски култури. Годишният доклад за изпълнение на програмата от 2011 г. констатира известно подобрене: преобладаваща част от младите фермери се занимават основно с гра-

динарство – 31%, с овощни насаждения – 28%, и по-малко с полски култури – 16%. Данните показват, че прилаганите политики са довели до негативни ефекти. Получиха се деформации в структурата на българското земеделие: заетостта на територията с овощни насаждения от 2,1% през 1998 г. намалява на 1,4% от използваната земеделска площ (ИЗП) към 2012 г. Очевидно е, че пред плодopроизводството стоят редица предизвикателства, които чакат своето решение.

Целта на изследването е да проучи възприемането на земеделските производители относно ефектите от прилаганите инструменти на политиката в сектор *Овощарство* в изпълнение на стратегическите цели на ПРСР за изграждане на конкурентоспособен овощарски сектор и въз основа на това да предложи мерки за подобряване на политиките. В тази връзка е:

- направен преглед на теоретичните аспекти на политиките в земеделието;
- разработена е методика на изследването и са интервюирани 50 производители на плодове от четири планови региона на България;
- направени са препоръки за подобряване на политиките в сектора и възстановяване на баланса между земеделските подсектори.

ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ И МЕТОДИЧЕН ПОДХОД

Зависимостта от външни фактори, многото рискове, на които е изложено селското стопанство, и стратегическият му характер на отрасъл, осигуряващ прехраната на населението, са основните аргументи за въвеждане на специални политики в земеделието. Дискусиите относно прилаганите политики и техните ефекти не стихват. Въпросът, който поставя Карл Кауцки в книгата си „Аграрният въпрос” преди повече от 100 години – оправдани ли са селскостопанските политики със специална насоченост към дребното селско стопанство, е актуален и днес (Kautsky, 1899). Кауцки е убеден в техническото превъзходство на големите стопанства и не вижда разумна обособка за прилагане на селскостопански политики в подкрепа на малките ферми. По-късно, през XX век, земеделието започва да се възприема и използва като двигател на растежа чрез прилагането на стратегии за намаляване на бедността в селските райони. Спорът за бъдещето на малките стопанства продължава през XXI век и е важен и за българското земеделие.

В наши дни на земеделието се гледа не само като на икономическа дейност, но се очаква да изпълнява и други функции: да осигурява продоволствена сигурност, да е буфер срещу

бедността и обезлюдяването и двигател за развитие на регионите. Все повече надделява становището, че малките ферми допринасят за жизнеността на селските райони, оказват съществено влияние върху използването на поземлените ресурси и играят ключова роля в осигуряването на трудова заетост, храна и социална сигурност (Manolova & Repov, 2013). Върху фермите влияят много фактори с различна сила и посока като: процесите на глобализация, промените в хранителната система, появата на супермаркети, нарастващото значение на частните стандарти и етикети, екологичните аспекти на производството на храни. Тези фактори въздействат с още по-голяма сила върху малките стопанства, а те са преобладаващите производствени структури у нас. Потенциалът на българските земеделски стопанства, в т.ч. и на специализираните, в отглеждането на овощни насаждения е малък (табл. 1). Това предполага специално внимание и подкрепа на тези стопанства. Още повече, че практиката показва, че от субсидиите се възползват предимно по-едри фермери, а не най-нуждаещите се малки стопанства.

Политическият процес изисква постигане на баланс между желанията и потребностите на политическите групи по определени въпроси. Политиките следва да са реалистични и ясни и да подлежат на контрол и обществена оценка. Задължително е периодично да се оценява напредъкът в изпълнението им и при необходимост да се предприемат коригиращи действия за преодоляване на възникнали дисбаланси и несъответствия. Мнението на обществото, в т.ч. и на онези групи, които в най-голяма степен се влияят от прилаганите политики, е много важно и следва да му се дава най-голяма тежест при оценка на ефикасността им.

Мнението на заинтересованата страна (плодопроизводителите) е от първостепенно значение при оценката на ефикасността на политиките. За целта е проведено анкетно проучване. Анкетата има два раздела, посветени на политиката в сектор „Плодове и зеленчуци”. Единият включва въпроси за оценка на националната политика. Другият включва въпроси за оценка на европейската политика и перспективите пред сектора. В анкетата участват 50 производители

Таблица 1. Разпределение на стопанствата по класове и икономически размер
Table 1. Farm distribution according to economic size

Класове Classes	Размер на стандартния производствен обем по класове Standard output size by classes	Общо, бр. Total, Number	%	Стопанства специализирани в отглеждане на овощни, бр. Holdings specialized in fruit trees, Number	%
България / Bulgaria		370 222	100,0	11 667	100,0
I	<2 000 EUR	255 105	68,9	9 012	77,2
II	>=2 000<4 000 EUR	58 473	15,8	1 343	11,5
III	>=4 000<8 000 EUR	26 286	7,1	697	6,0
IV	>=8 000<15 000 EUR	12 509	3,4	295	2,5
V	>=15 000<25 000 EUR	6 043	1,6	125	1,1
VI	>=25 000<50 000 EUR	4 733	1,3	118	1,0
VII	>=50 000<100 000 EUR	2 535	0,7	61	0,5
VIII	>=100 000<250 000 EUR	1 908	0,5	14	0,1
IX, X, XI, XII, XIII и XIV	>=250 000 EUR	1630	0,4	2	0,02

Източник. Преброяване на земеделските стопанства в България през 2010 г., Агростатистика № 235, София, 2012.

на плодове от четири планови региона на България: ЮЦ, ЮИ, СИ и СЦ. Анкетирани са от 11 области и 20 общини на страната. Включилите се в проучването са главно (90%) от двата основни плодощроизводителни района на страната – ЮЦ и ЮИ. Извадката е формирана на случаен принцип, като при определяне на участниците в анкетата е използван подходът на веригата (snowballing, chain sampling).

Чрез клъстер анализ обектите на изследване (50 бр. стопанства) са групирани в групи със сходни характеристики (клъстери) с помощта на определен брой признаци (променливи): (1) земя собствена; (2) земя наета; (3) общо вложен труд в стопанството; (4) собствен труд; (5) доход от селскостопанската дейност; (6) площ на овощните; (7) относителен дял на овощните от общата площ на стопанството; (8) стоковост на стопанството. Показателите са стандартизирани (Z-score), методът за изчисляване на сходствата, използван в изследването, е квадратична евклидна дистанция, а методът на клъстериране – Ward метод.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

След клъстер анализа се оформиха три клъстера. Профилите на клъстерите ни дават основание да ги именуваме по следния начин: първи клъстер *дребни овощарски стопанства с малък доход от земеделие*; втори клъстер *средни стопанства, специализирани в отглеждане на овощни култури с основен източник на доход от земеделие*, и трети клъстер *стопанства, неспециализирани в отглеждане на овощни култури*. При клъстерирането едно стопанство е отхвърлено заради отсъствие на сходство с останалите случаи от извадката.

Първи клъстер – дребни овощари с малък доход от земеделие. Първият клъстер включва 10 стопанства. Средният размер на фермите в клъстера е 16,90 da. Най-малкото стопанство е с размери 2,5 da, а най-голямото – 67,00 da. Те не познават добре националната политика в сектор «Плодове и зеленчуци» (табл. 2). Половината (5 бр.) твърдят, че само донякъде познават държавната политика в сектора, но 4 бр. (40%) не знаят за нея. Нито един фермер не е ползвал финансов ресурс от ДФЗ. Поради тези факти напълно логична е преценката им, че липсва национална политика в плодощроизводството.

При оценка на процедурите при преки плащания като по-трудни са оценени процедурите по кандидатстването. Процедурите по изпълнението са оценени с малко по-ниска степен на трудност. Преценката за полезността на преките

плащания не е висока. Половината от фермерите не получават преки плащания. Попадащите в първия клъстер (60%) са кандидатствали и имат одобрени проекти (6 бр.) с европейски средства – основно по мярка 112 «Млад фермер», а един е кандидатствал и по предприєдинителната програма САПАРД - мярка «Инвестиции в земеделски стопанства», но впоследствие се е отказал поради несъгласие с налагането на определен застраховател. Процедурите по кандидатстването по проектите на ЕС са оценени като по-трудни от процедурите впоследствие по изпълнението. При оценката на процедурите по изпълнение извадката е приблизително еднородна. Трима фермери считат кандидатстването за много трудно, двама – за не много трудно, и само според един е лесно. Оценката е красноречива, при положение че става дума основно за мярка 112 «Млад фермер», където службите за съвети в земеделието подготвят безплатно проектите и процедурите са сравнително канализирани. Високо е оценена полезността на европейското финансиране.

Втори клъстер – средни овощарски стопанства с основен източник на доход от земеделие. Във втория клъстер попадат 23 ферми. Варирането в размера на стопанствата е голямо – от 8,00 до 380,00 da, а средният размер е 86,35 da. Производителите не са добре запознати с ролята на организациите на производителите за провеждане на ОСП в сектор «Плодове и зеленчуци», но все пак имат повече информация от производителите от първия клъстер. Тенденциите в доходите след 2007 г. са следните: според 11 бр. (48%) няма промяна, според 7 бр. (30%) доходите намаляват, според 3 бр. (13%) има слаб ръст и само един фермер декларира повишаване на доходите. Повечето фермери – 13 бр. (57%) – не планират да разширяват производството от овощни видове. Вероятно те са постигнали максималния размер насаждения, който отговаря на материалната им база и ресурсната им обезпеченост. Останалите 10 бр. (43%) мислят да увеличават производството. Производителите от този клъстер може да бъдат определени като умерени оптимисти за бъдещето на отрасъла. Пет броя фермери (22%) гледат с висок оптимизъм за перспективите пред сектора.

Производителите от втория клъстер не са добре запознати с националната политика в сектор «Плодове и зеленчуци». Повечето – 15 бр. (65%), не знаят да има такава политика, 7 бр. (30%) имат някаква информация и един смята, че напълно познава държавната политика. Затова не е изненада, че само трима стопани (13%)

Таблица 2. Дефиниране на променливите
Table 2. Definitions of variables

ПОКАЗАТЕЛИ/ VARIABLES	ИЗМЕРВАНЕ/MEASUREMENT
ФЕРМЕР/FARMER	
Образование	1 (основно и по ниско) - 6 (висше селскостопанско)
Education	1 (primary and low) - 6 (university -agricultural)
Възраст	Години
Age	Years
Размер	Декари
Size	Decors
НАМЕРЕНИЯ/INTENTIONIS	
Доходи след 2007	1(не, намаляха) – 4(повишиха се)
Income after 2007	1declined) – 4(increased)
Намерение за разширяване	1(не); 2 (да); 3 (засега не, но планирам в бъдеще)
Expansion	1(no); 2 (yes); 3 \ (in future)
Перспективи	1(няма перспективи) -5(отлични перспективи)
Expectations	1(bad) -5(excellent)
ИНФОРМИРАНОСТ/AWARENESS	
Организации на производители	1 (не ме интересува) - 5(да, напълно съм запознат)
Producers' organisations	1 (not interested) - 5(fully aware)
Национална политика	1 (do not know) -3 (fully inform)
National policy	
Консултантски услуги	1(Научен институт); 2(университет); 3(служби за съвети в земеделието)
Consultants	0(no); 1(Research institute); 2(University); 3(Agricultural advisory services)
ПРЕКИ ПЛАЩАНИЯ/DIRECT PAYMENTS	
Кандидатстване	1(лесни)- 5(много трудни)
Application	1(easy)- 5(very difficult)
Изпълнение	1(лесни)- 5(много трудни)
Implementation	1(easy)- 5(very difficult)
Полезност	1 (много висока) - 4 (не са полезни)
Usefulness	1 (very useful) - 4 (not useful)
НАЦИОНАЛНО ФИНАНСИРАНЕ/NATIONAL SUPPORT	
Проекти	Number of projects
Projects	
Кандидатстване	1 (много лесни)- 6 (непреодолими)
Application	1 (very easy)- 6 (very difficult)
Изпълнение	1 (много лесни)- 6 (непреодолими)
Implementation	1 (very easy)- 6 (very difficult)
Полезност	1 (много висока) - 4 (не са полезни)
Usefulness	1 (very useful) - 4 (not useful)
Подпомага ли нац. политика овощарството	1(не) - 5(да, напълно)
Does National policy support horticulture?	1(no) - 5(yes, fully)
ЕВРОПЕЙСКО ФИНАНСИРАНЕ/EU SUPPORT	
Проекти	Number of projects
Projects	
Кандидатстване	1 (много лесни)- 6 (непреодолими)
Application	1 (very easy)- 6 (very difficult)
Изпълнение	1 (много лесни)- 6 (непреодолими)
Implementation	1 (very easy)- 6 (very difficult)
Полезност	1 (много висока) - 4 (не са полезни)
Usefulness	1 (very useful) - 4 (not useful)

Източник: собствена разработка

Таблица 3. Първи клъстер – дескриптивна статистика
 Table 3. First cluster - descriptive statistics

ПОКАЗАТЕЛИ INDICATORS	ФЕРМЕР FARMER		НАМЕРЕНИЯ INTENTION		ИНФОРМИРАННОСТ AWARENESS		ПРЕКИ ПЛАЩАНИЯ DIRECT PAYMENTS		НАЦИОНАЛНО ФИНАНСИРАНЕ NATIONAL SUPPORT		ЕВРОПЕЙСКО ФИНАНСИРАНЕ EU SUPPORT				
	Образование Education	Възраст Age	Размер Size	Доходи след 2007 Income after 2007	Разширяване Expansion	Организации или на производители Producers' organisations	Национална политика National policy	Консултантски услуги Consultants	Кандидатстване Application	Изпълнение Implementation	Полезност Usefulness	Проекти Projects	Кандидатстване Application	Изпълнение Implementation	Полезност Usefulness
Mean	3,80	41,00	16,90	2,00	1,70	2,50	1,70	1,33	3,80	3,00	3,00	1,00	3,83	3,40	2,20
St. Error	0,36	4,54	6,17	0,24	0,21	0,43	0,21	0,17	0,37	0,32	0,00	0,00	0,54	0,24	0,49
St. Dev.	1,14	14,36	19,50	0,71	0,67	1,35	0,67	0,50	0,84	0,71	0,00	0,00	1,33	0,55	1,10
Sample Var.	1,29	206,22	380,16	0,50	0,46	1,83	0,46	0,25	0,70	0,50	0,00	0,00	1,77	0,30	1,20
Range	3,00	38,00	64,50	2,00	2,00	4,00	2,00	1,00	2,00	2,00	0,00	0,00	3,00	1,00	2,00
Minimum	3,00	29,00	2,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	3,00	2,00	3,00	0,00	2,00	2,00	1,00
Maximum	6,00	67,00	67,00	3,00	3,00	5,00	3,00	2,00	5,00	4,00	3,00	0,00	5,00	4,00	3,00
Count	10,00	10,00	10,00	9,00	10,00	10,00	10,00	9,00	5,00	5,00	6,00	0,00	6,00	5,00	5,00
Conf. Level	0,81	10,27	13,95	0,54	0,48	0,97	0,48	0,38	1,04	0,88	0,00	0,00	1,39	0,68	1,36
Coef. of var.	0,30	0,35	1,15	0,35	0,40	0,54	0,40	0,38	0,22	0,24	0,00	0,00	0,35	0,16	0,50

 Таблица 4. Втори клъстер – дескриптивна статистика
 Table 4. Second cluster - descriptive statistics

ПОКАЗАТЕЛИ INDICATORS	ФЕРМЕР FARMER		НАМЕРЕНИЯ INTENTION		ИНФОРМИРАННОСТ AWARENESS		ПРЕКИ ПЛАЩАНИЯ DIRECT PAYMENTS		НАЦИОНАЛНО ФИНАНСИРАНЕ NATIONAL SUPPORT		ЕВРОПЕЙСКО ФИНАНСИРАНЕ EU SUPPORT				
	Образование Education	Възраст Age	Размер Size	Доходи след 2007 Income after 2007	Разширяване Expansion	Организации или на производители Producers' organisations	Национална политика National policy	Консултантски услуги Consultants	Кандидатстване Application	Изпълнение Implementation	Полезност Usefulness	Проекти Projects	Кандидатстване Application	Изпълнение Implementation	Полезност Usefulness
Mean	4,13	46,87	86,35	1,91	1,43	2,87	1,39	1,44	2,52	2,48	2,89	1,33	3,33	3,50	2,00
St. Error	0,28	2,57	18,29	0,17	0,11	0,20	0,12	0,15	0,16	0,15	0,11	0,33	0,33	0,50	0,00
St. Dev.	1,36	12,33	87,73	0,81	0,51	0,97	0,58	0,62	0,75	0,68	0,46	0,58	0,58	0,71	0,00
Sample Var.	1,85	152,03	7697	0,66	0,26	0,94	0,34	0,38	0,56	0,46	0,21	0,33	0,33	0,50	0,00
Range	4,00	43,00	372,00	3,00	1,00	4,00	2,00	2,00	2,00	3,00	2,00	1,00	1,00	1,00	0,00
Minimum	2,00	28,00	8,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	2,00	1,00	3,00	3,00	2,00
Maximum	6,00	71,00	380,00	4,00	2,00	5,00	3,00	3,00	4,00	4,00	4,00	2,00	4,00	4,00	2,00
Count	23,00	23,00	23,00	22,00	23,00	23,00	23,00	18,00	21,00	21,00	19,00	3,00	3,00	2,00	2,00
Conf. Level	0,59	5,33	37,94	0,36	0,22	0,42	0,25	0,31	0,34	0,31	0,22	1,43	1,43	6,35	0,00
Coef. of var.	0,33	0,26	1,02	0,42	0,35	0,34	0,42	0,43	0,30	0,27	0,16	0,43	0,17	0,20	0,00

са ползвали подпомагане от ДФЗ, а именно: капиталова субсидия за покриване на разходи по лихви, капиталова субсидия за създаване на овощни и инвестиционен кредит за закупуване на нова техника. Оценката е за трудни процедури за държавна помощ, но получените подпомагане му дават висока оценка. Производителите считат, че националната политика не подпомага развитието на овощарството. Повечето фермери – 13 бр. (57%), определят кандидатстването като лесно, за 5 бр. (22%) не е много трудно и за 3 бр. (13%) кандидатстването е трудно. Преценката е за малко по-висока трудност на процедурите по кандидатстването в сравнение с последващото изпълнение.

Полезността на преките плащания не е оценена високо. По-малко са производителите - само двама (9%), които не получават преки плащания. Двойно повече производители (11 бр. - 48%) в сравнение с първия клъстер имат спечелени проекти с европейско финансиране, а един производител има два проекта. Четирима фермери са кандидатствали за финансиране по програма САПАРД, мярка 01 «Инвестиции в земеделски стопанства» (един от тях, макар че е получил одобрение, се е отказал впоследствие поради несъгласие с някои практики). Четирима производители са кандидатствали по мярка 112 «Млад фермер» от ПРСР, един по мярка 121 «Модернизация на земеделски стопанства», един по мярка 123 «Добавяне стойност към земеделски продукти», един по мярка 141 «Подпомагане на полупазарни стопанства» и още един по мярка 214 «Агроекологични плащания». Процедурите по кандидатстване и изпълнение на проектите са оценени като трудни, а полезността на това подпомагане е висока.

Трети клъстер - производители, неспециализирани в отглеждане на овощни култури. Третият клъстер се състои от 16 стопанства. Размерът на стопанствата варира в широки граници – от 10,00 до 3403,00 da, а средният размер е 385,48 da. Запознатостта с ролята на организациите на производителите на плодове не е задоволителна. Извадката е силно нееднородна. Има производители, които смятат, че са напълно запознати, но има и такива, които не познават тази политика. По отношение на нивото на доходите след 2007 г. като цяло за клъстера не се отчита ръст, но извадката е силно нееднородна – при 5 бр. (31%) доходите се задържат, при 4 бр. фермери (25%) доходите намаляват, при трима (19%) има слаб ръст и при още трима (19%) доходите се повишават.

Таблица 5. Трети клъстер – дескриптивна статистика
Table 5. Third cluster - descriptive statistics

ПОКАЗАТЕЛИ INDICATORS	ФЕРМЕР FARMER		НАМЕРЕНИЯ INTENTION		ИНФОРМИРАНост AWARENESS		ПРЕКИ ПЛАЩАНИЯ DIRECT PAYMENTS		НАЦИОНАЛНО ФИНАНСИРАНЕ NATIONAL SUPPORT		ЕВРОПЕЙСКО ФИНАНСИРАНЕ EU SUPPORT									
	Образование Education	Възраст Age	Размер Size	Доходи след 2007 г. Income after 2007	Разширяване Expansion	Препотенни Expectations	Организации на производители Producers' organizations	Национална политика National policy	Консултанти Consultants	Кандидатстване Application	Изпълнение Implementation	Полезност Usefulness	Проекти Projects	Кандидатстване Application	Изпълнение Implementation	Полезност Usefulness				
Mean	4,88	44,35	385,48	2,38	1,81	2,44	3,12	1,47	1,55	3,00	3,27	2,79	4,00	4,20	2,00	1,41	1,29	3,29	3,14	2,11
St. Error	0,32	2,98	215,04	0,27	0,16	0,22	0,30	0,15	0,21	0,20	0,25	0,19	0,41	0,58	0,41	0,15	0,18	0,36	0,34	0,35
St. Dev.	1,32	12,27	860,16	1,09	0,66	0,89	1,22	0,62	0,69	0,76	0,96	0,70	0,82	1,30	0,82	0,62	0,49	0,95	0,90	1,05
Sample Var.	1,74	150,49	739870	1,18	0,43	0,80	1,49	0,39	0,47	0,57	0,92	0,49	0,67	1,70	0,67	0,38	0,24	0,90	0,81	1,11
Range	3,00	36,00	3393	3,00	2,00	4,00	4,00	2,00	2,00	2,00	3,00	3,00	2,00	3,00	2,00	2,00	1,00	3,00	3,00	3,00
Minimum	3,00	32,00	10	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	3,00	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00
Maximum	6,00	68,00	3403	4,00	3,00	5,00	5,00	3,00	3,00	4,00	5,00	4,00	4,00	6,00	3,00	3,00	2,00	5,00	5,00	4,00
Count	17,00	17,00	16,00	16,00	16,00	16,00	17,00	17,00	11,00	15,00	15,00	14,00	15,00	5,00	4,00	4,00	7,00	7,00	7,00	9,00
Conf. Level	0,68	6,31	458,35	0,58	0,35	0,48	0,63	0,32	0,46	0,42	0,53	0,40	0,42	1,62	1,30	0,32	0,45	0,88	0,83	0,81
Coef of var.	0,27	0,28	2,23	0,46	0,36	0,37	0,39	0,42	0,44	0,25	0,29	0,25	0,25	0,31	0,41	0,44	0,38	0,29	0,29	0,50

Половината от включените в клъстера фермери смятат да разширяват производството от овощни видове и още двама (13%) планират увеличение на насажденията в бъдеще. При оценка на перспективите пред плодопроизводството извадката е нееднородна. Само един производител е песимист за бъдещето на сектора. Повечето фермери – 9 бр. (47%), виждат известни перспективи пред плодопроизводството, за четирима (25%) има добри перспективи и за един перспективите са отлични. Може да се обобщи, че производителите от третия клъстер са умерени оптимисти за бъдещето. Те също не познават националната политика в сектор «Плодове и зеленчуци»: 5 бр. (31%) донякъде имат информация и един преценява, че е информиран напълно.

При оценката на преките плащания извадката е приблизително еднородна. Процедурите за кандидатстване и изпълнение се оценяват като не много трудни от 6 бр. фермери (38%). Други – 4 бр. (25%), ги оценяват като трудни, а още четирима ги оценяват като лесни. Полезността на преките плащания не е много висока.

Четирима фермери от третия клъстер са получили държавна подкрепа от ДФЗ: от тях двама са ползвали капиталова субсидия за създаване на овощни насаждения, един е ползвал субсидия за семена за картофи и един е получил безлихвен заем за техника по програма за микрокредитиране. Преценката им е, че процедурите по кандидатстване и изпълнение по тези програми са трудни, но полезността на подпомагането се оценява високо. Включените в третия клъстер фермери не мислят, че държавната политика стимулира развитието на овощарството.

Шестима фермери имат проекти с европейско финансиране, като двама имат по два проекта. По-конкретно три проекта са по мярка 121 «Модернизиране на земеделски стопанства» от ПРСР, два по мярка 112 «Млад фермер», един по програма САПАРД, един по мярка 141 «Подпомагане на полупазарни стопанства» и един по мярка 214 «Агроекологични плащания». Тринайсет фермери оценяват процедурите по кандидатстването като «не много трудни», един – като «трудни», и един – като «много трудни». Само един фермер оценява процедурите като не много трудни, но той е кандидатствал по мярка 214 «Агроекологични плащания», където не се разработва проект и плащанията са на единица площ. Полезността на подкрепата се оценява високо.

Проучването показва недобро познаване на националната и ОСП в сектор «Плодове и зеленчуци». Дребните овощарски стопанства с малък доход от земеделие (първи клъстер) в по-малка степен ползват подпомагане – както преки плащания на единица площ, така и държавна помощ и подпомагане по програми с европейско финансиране. И при трите клъстера като най-лесни са оценени процедурите за получаване на преки плащания, но полезността им е най-ниска. Проектното финансиране е оценено като трудно от фермерите и от трите клъстера. Ползвалите такова подпомагане определят полезността му по-високо. Доходите на специализираните овощарски стопанства се задържат, докато доходите на неспециализираните овощарски стопанства с основен доход от селско стопанство имат слаб ръст. Стопанствата с основен доход от земеделие от втория клъстер (средни овощарски стопанства) и от третия клъстер (неспециализирани овощарски стопанства) са по-големи оптимисти за бъдещето на овощарството в сравнение с дребните овощарски стопанства (първи клъстер), при които земеделието не е основен доход.

ИЗВОДИ

Статията има за цел да изследва възприемчивостта на земеделските производители за ефектите от прилаганите политики в сектор *Овощарство* и въз основа на това да предложи мерки за подобряване на политиките. За по-задълбочено изследване на ефектите беше проведено собствено анкетно проучване с 50 случайно избрани производители на плодове от четири планови региона - ЮЦ, ЮИ, СИ и СЦ на България. Производителите бяха групирани в три клъстера със сходни характеристики: първи клъстер *дребни овощарски стопанства с малък доход от земеделие*; втори клъстер *средни стопанства, специализирани в отглеждане на овощни култури с основен източник на доход от земеделие*, и трети клъстер *стопанства, неспециализирани в отглеждане на овощни култури*.

1. Проучването не констатира съществени различия в оценката на политиките при трите клъстера по отношение на познаване, трудност и ефикасност. По-конкретно резултатите показват, че: политиките не се познават добре; най-лесно е кандидатстването и получаването на преки плащания, но полезността им е най-ниска; проектното финансиране се оценява като трудно, но преценката за полезността е сравнително висока в зависимост от конкретната програма.

2. Трудностите при кандидатстването по програми са свързани основно с: липса на свободен капитал, който да бъде вложен в проекта поради често неспазване на сроковете по плащане на трансовете от страна на институциите; неизгодни условия за ползване на кредити от търговските банки; кратки срокове за кандидатстване; промяна на правилата в движение; несъобразяване със спецификата и особеностите на селскостопанската работа; прекалена бюрократичност, която затруднява и пречи на преките задължения на фермерите.

3. В тази връзка усилията на заинтересованите страни – производители, общински власти, държавни институции, следва да бъдат насочени в следните направления:

- Намалване на административната тежест за производителите;

- Изграждане на доверие между фермерите и администрацията. Това ще е и една от стъпките за намалване на административната тежест на процедурите;

- Развитие на доверие между фермерите. Създаването на доверие ще доведе до изграждането на организации на производители, които по-успешно ще отстояват интересите в бранша. Повечето производители осъзнават необходимостта и ползите от такова обединение, но доверието между тях е недостатъчно за създаване на формални сдружения;

- Засилване на националното подпомагане в сектора за преодоляване на формалните диспропорции в българското земеделие.

4. Предвид установеното от изследването, че най-лесно е подпомагането на единица площ, считаме за правилни въведените от 2012 г. държавни помощи *de minimis* за овощни; схемата специфично подпомагане на производители на плодове и зеленчуци (на тон произведени и реализирани на пазара, сертифицирани от БАБХ) и възможността от 2014 г. ваучери за гориво да ползват и производителите на плодове.

LITERATURE

Godishen доклад za izpalnenieto na Programata za razvitie na selskite rayoni (2007-2013) v Republika Balgaria v perioda 1 Yanuari 2011 g. – 31 Dekemvri 2011 g.

Manolova, V., I. Penov, 2014. Drebnite i srednite zemedelski stopanstva v ovoshtarstvoto. Agrarni nauki, godina VI, broj 15, 91-100.

Manolova, V., I. Penov, K. Kolev, A. Zhivondov, M. Gospodinova, Z. Rankova, S. Gandev, S. Popov, M. Nikolova, 2013. Predizvikatelstva i ochakvania na proizvoditelите na plodove G rezultati ot izsledovatelски proekt, Selskostopanska nauka, 46, № 2, 2013, 15-24.

Penov, I., V. Manolova, 2013. Dostap na zemedelskite proizvoditeli ot sektor plodove do investitsionno podpomaganе, Ikonomika i upravlenie na selskoto stopanstvo, 58, № 4, 47-57.

Tekushta otsenka na PRSR 2007-2009 Agrotec SpA, dekemvri 2010.

Georgiev, M., 2010. Rent seeking in agricultural contracts in the country. Trakia Journal of Sciences, Vol. 8, Suppl. 3, pp. 230-233, Trakia University.

Hristov, K., 2011. Institutional problems small farmers faced when applying for assistance under the Rural development program (2007-2013). Trakia Journal of Science, Trakia University. Vol. 9 suppl., 83-87.

Kautsky, K., 1899. Die Agrarfrage [The Agrarian Question]. English translation (1988) by P. Burgess. Winchester, Mass.: Zwan.

Статията е приета на 17.03.2015 г.

Рецензент – проф. д-р Алекси Алексиев

E-mail: a.alexiev@au-plovdiv.bg